Naše řeč

ROČNIK XXII.
ČISLO 1.

Jiří Haller:

„Ještě není věc vyřízena."

Vyskytne-li se v hovoru věc, o které už předtím byla řeč, jeví se nám známá a dobře určená (determinovaná) na rozdíl od jiných věcí, které do hovoru teprve vstupují a musí být nějak určeny a uvedeny v souvislost s vlastním pásmem hovoru. Známý a mnohokrát už citovaný příklad podává stereotypní začátek lidových pohádek, na př.: „Byl jednou *jeden král* (věc neurčená) a *ten král* (věc určená, neboť se o ní už mluvilo) měl *syna* (věc s determinací nevyjádřenou): byl to syn toho krále). A *ten syn* (věc určená) se vydal do světa" atd. Mluvívá se tedy o věcech u r č e n ý c h (determinovaných) a n e u r č e n ý c h (nedeterminovaných neboli indeterminovaných) a rozdíl mezi nimi se zpravidla projevuje nějak i ve formě vyjadřování. Jazyky, které mají člen určitý a neurčitý, mohou k tomuto rozlišování užívati členu; jazyky, které mají jen jeden člen anebo členu nemají vůbec (jako na př. právě jazyk náš), vytvořily si k tomu jiné vhodné prostředky vyjadřovací. Ale celkem lze přijmouti za pravidlo, že obyčejně jazyk věc determinovanou i formálně odlišuje od věci nedeterminované. O zásadách, kterými se při tom řídí čeština, psal Josef Zubatý v NŘ. I, 1917, 29 n. a II, 69 n.*); mimo to se téměř v každém ročníku NŘ. najdou rozličné připomínky k českému označování věcí determinovaných. Vracíme se k tomuto předmětu hlavně proto, že se přes veškeré dosavadní výklady a výtky projevuje stále ještě neznalost správného usu, a potom také proto, že chceme starší výklady doplniti několika dalšími poznámkami.

---

*) Po prvé se Zubatý touto věcí zabýval v Listech fil. 28, 1901, 131 n., když podával zprávu o spisu německého linguisty E. Bernekra „Die Wortfolge in den slavischen Sprachen".

Z výkladu o slovním vyjadřování determinace musíme vyloučiti nejprve případy, kde je výraz dostatečně určitý už sám svým významem, takže k vyjádření určenosti nepotřebuje jiného zvláštního označení. Tak je tomu především při jménech vlastních. Mluví-li na př. někdo o svém bratru, který se jmenuje Václav, necítí potřebu při každém opakování tohoto jména připojovati nějaké další určení („ten Václav", „Václav, který je můj bratr, o kterém jsem mluvil" a pod.), nýbrž vystačí s pouhým tím vlastním jménem. Docela obdobně je tomu, když se místo vlastního jména klade obecné označení příbuzenské (bratr, otec, matka, sestra, teta, švagr atd.), titul, jméno podle povolání (pán, ředitel, mistr sklenář...), jméno předmětu jedinečného (slunce, země, měsíc...) atd.; i tu bývá slovní vyjádření determinace zpravidla zbytečné. Samo sebou se rozumí, že determinaci slovně nevyjadřujeme ani tehdy, užíváme-li jmen k označování druhů, nikoli jedinců, na př. v přírodopisných výkladech o rozličných živočiších a pod. a v odborných výkladech vůbec; v takových případech se totiž nemluví o věci určité, determinované, nýbrž o kterékoli věci jistého druhu (na př.: Pes je šelma psovitá. Člověk si ho vychoval k své službě, a tak se pes stal zvířetem domácím, t. j. kterýkoli pes, nikoli „ten pes").

V češtině je nejčastějším výrazem determinace ukazovací zájmeno (*ten, tento, onen* a pod.), kladené někdy před jméno, jindy za ně (ta věc, věc ta); mívá tu význam odkazovací (anaforický), t. j. odkazuje k věci už jmenované. Avšak není to způsob jediný, jak by se snad někomu mohlo zdát podle dosavadních výkladů o této věci. I u spisovatelů, kteří píší jazykem čistým a k jejichž jazykové zkušenosti můžeme mít naprostou důvěru, setkáváme se s hojnými případy, že věc, o níž se už mluvilo, je znovu uváděna bez jakéhokoli výrazu určovacího, a přece nám ten nedostatek určení nevadí. V Babičce B. Němcové, v roztomilém příběhu o babiččině setkání s císařem Josefem, praví kmotra Novotná císaři: „Inu, já nevím, jak vám říkají, ale to vy jste jeden z těch, co tu chodí dohlížet na ty lidi, a skrze *tu trubičku* se na ně díváte, ne-li?" A pak se dále vypravuje: „Pán se smál, až se za boky bral. »No,« povídal, »to poslední jsi, matko, trefila. Chceš-li se skrze *tu trubičku* podívat, tedy se podívej,« obrátil se ke mně, když se byl notně vysmál, a pěkně mi položil *trubičku* k oku." Kdykoliv se tu mluví o „trubičce", vždycky se přidává zájmeno *ten,* jenom na konci této ukázky se spisovatelka obešla bez něho. A přece je i tento případ téhož rázu jako případy předcházející. V Erbe-

nově pohádce Tři zlaté vlasy Děda Vševěda praví Vševědova babička: „Zdálo se mi o jednom městě, měli tam pramen živé vody: když někdo stonal a napil se jí, ozdravěl; a když umřel a *tou vodou* ho pokropili, zas ožil. Ale teď od dvaceti let *voda* přestala tect: je-li jaká pomoc, aby zas tekla?« A Děd Vševěd odpovídá: „Snadná pomoc: *v té studnici* na prameně žába sedí, nedá *vodě* tect; ať *žábu* zabijí a *studnici* vyčistí, poteče *voda* zas jako prvé." A kousek dále se rozvíjí podobná rozmluva: „Zdálo se mi o jednom městě, měli tam jabloň, nesla mladicí jabka: když někdo sestárnul a jedno snědl, omládl zas. Ale teď od dvaceti let nenese *jabloň* ovoce žádného: je-li jaká pomoc?« — „Snadná pomoc: pod *jabloní* leží had, užírá jí síly: ať *hada* zabijí a *jabloň* přesadí, ponese zas ovoce jako prvé." Také zde se spojení jména se zájmenem *ten* střídá s postavením bez něho, a přece ve všech těch případech jde o představy stejně známé, ve vypravování předtím uvedené. A podobné příklady najdeme i u spisovatelů současných. V První partě Karla Čapka vypravuje horník Pepek: „Tak jsme na sebe koukli, a já už myslím, skočím pro novou partu, s tímhle my nehneme; a najednou se *ten zával* začal hýbat a zvedat sám, jako když si krtek zvedá krtinu. ‚Matulo, hever,' heká *z toho závalu* Martínek, ‚za mnou je Andres.' On ti Martínek držel tu prolomenou kopnu na zádech a zkoušel ji zvednout i *s tím závalkem*." Týž vypravovatel pak o kus dále říká: „To jsem teda neviděl," opakoval. „Matula zvedá ramenem tu stojku, nohy se mu takhle klepou námahou; a ta kopna se ti narovnává, *zával* se zvedá, a Matula tlačí to všechno, kámen i dříví, zpátky do nadloží."

Není pochyby, že by se tu všude, kde je jméno samo o sobě, dalo u něho doplnit ukazovací zájmeno *ten*. Na pohled se zdá, že má spisovatel v takovýchto případech tedy volně na vybranou, chce-li determinaci slovně vyjádřit, čili nic. Ale tomu zase odporují příklady, kde nedostatek anaforického zájmena pociťujeme docela určitě jako chybu. Zubatý v citovaném už článku (NŘ. I, 1917, 29 n.) uvádí několik takových vět, kde je zájmeno *ten* vynecháno nesprávně. Spisovatel jeden na př. popisuje nectnost, kterou pozoroval mezi lidem, v němž žije, a pokračuje: „Zvyk se šíří v našem kraji od roku . . ." Zubatý k tomu připojuje: „Čech, nezvyklý tomuto novému způsobu vyjadřování, bezděky se ptá, jaký zvyk? Proč ne, jak se říkávalo jindy a v lidu posud říká, »tento zvyk« nebo »zvyk ten« nebo podobně jinak?" Nebo strýc na plese ukazuje synovci dívku právě přišlou se slovy: „Při sám Bůh (!) — jest stále krásnější. Rozumí-li dívka reklamě, může postoupiti k uznanému beauté (!)"; k tomu

se Zubatý táže: „Pochopí čtenář, že jde o tuto přicházející dívku, ne o dívku vůbec?“ A rozhořčeně dodává: „A páni spisovatelé snad ještě se domnívají, kdo ví, jak krásně se vyjadřují, a snad najdou i zde obránce, kteří budou volati, aby se nezadržoval náš jazyk ve volném svém vývoji, třebas i ve vývoji k nesrozumitelnosti.“ K příkladům, které jsou uvedeny v tomto článku Zubatého i jinde v NŘ. (na př. VII, 148, 289, VIII, 16, IX, 212, 312, XI, 15, XV, 54 n. atd.), můžeme dodati mnohé jiné z doby dnešní i z doby starší. Píše se v novinách na př. o sárském území a o likvidaci rozličných problémů s tím územím spojených, jako o otázkách celních, o otázkách „náležitého odškodného různých francouzských zájemníků, kteří se na území usadili“; cítíme, že mělo být řečeno „na tom území“. Ve známém měsíčníku jsme našli větu: „Když už nás tato vleklá krise stála kus důvěry v to, že náš politický aparát citlivě a věrně funguje, tož hleďme *škodu* nahradit alespoň užitečným poučením, jež nám *chmurná episoda* jest s to dáti pro budoucnost.“ V Kantůrčici Karoliny Světlé (1876, 291) se vypravuje, jak se Otík ze vzdoru zasnoubil a napsal o tom matce dopis, aby pozlobil Enefu. A spisovatelka praví: »„Zajisté bude Enefa *dopis* číst,“ těšil se škodolibě (Otík), očekávaje dychtivě odpověď.« Dokonce i v II. roč. NŘ. na str. 187 se čte: „Hřiště je staré české slovo, vyskytující se již v stč. textech biblických. *Slovo* jest utvořeno příponou -iště, znamenající místo, kde něco jest nebo se děje,“ atd. A 28. XII. 1937 večer slyšeli posluchači rozhlasu toto hlášení před vysíláním dudácké hudby: „Za starých dob se hojně hrávalo na dudy. Nyní je *starý nástroj hudební* zapomínán.“

Ještě zřetelnější doklady takového nesprávného vynechávání najdeme při zájmeně *to*. Na př. v knize jednoho známého českého spisovatele čteme i takovéto věty: Paní Matylda beze slova vstala a zavolala do chodby na služku, aby přinesla (m. aby to přinesla). — Prožluklá náhoda tomu chtěla, aby se stalo toho jitra (m. aby se to stalo). — Měl jsi mi říci, že se nepodařilo, a byl bych sám zařídil daleko líp, než ty (m. že se to nepodařilo; byl bych to sám zařídil). — Když nyní v paměti probíral starší číslice, trnul i divil se sám sobě, že dávno nepoznal (m. že to dávno nepoznal). — Teprve za městem padlo na Karla jako můra (m. to padlo). Jiné příklady v. v NŘ. V, 16, 80, VI, 53, 181, 271, IX, 212, X, 114, XII, 231, XVII, 284 atd.

Je tedy toto nesprávné vynechávání ukazovacího zájmena zlozvyk starý a velmi rozšířený; bylo také už několikrát vykládáno, že jeho pramen je v neodůvodněném strachu před

chybným napodobením němčiny (v. NŘ. I, 1917, 290). Nám tu však jde teď hlavně o to, že takovéto zřejmé jeho doklady ukazují, jak mylné by bylo domnívati se, že má mluvčí vždycky možnost rozhodovati se volně pro výraz s vyjádřenou determinací nebo pro výraz bez ní. Nějakým pravidlem tu náš usus vázán je, jenže to pravidlo není patrně tak zcela jednoduché, jak by se zdálo podle výkladů, které jsme tu citovali. Ukazuje se, že determinace někdy bývá slovně vyjádřena zájmenem *ten* nebo jiným slovem podobného významu, jindy však nikoliv; v tomto případě někdy nedostatek takového slovního vyjádření nepociťujeme, jindy však ano a připadá nám chybný. Čím se tu tedy řídit? Sama sebou se nabízí domněnka, že slovní vyjádření determinace není nutné tehdy, když je příslušné jméno určeno už jinak, formálně nebo svým významem. Viděli jsme už výše, že na př. jména vlastní a jména mající platnost jmen vlastních (rodinné názvy, tituly a pod.) nepotřebují zvláštního určení, protože jejich individualisace je dostatečně obsažena už v nich samých. Také to jsme už uvedli, že sem nepatří jména označující druh. Mohli bychom to říci také tak, že se z potřeby vyjadřovat determinaci slovně napřed už vylučují jména, která označují kvalitu, nikoliv individualitu; bývá to kromě případů uvedených už výše zvláště tehdy, když stavíme různé věci proti sobě, na př.: „Kniha je lepší než cigareta; knihou se pobavíš a poučíš, cigaretami se otrávíš a ochudíš."

Ale jsou i jiné způsoby, kterými lze vyznačiti určení jména bez zájmena *ten*. Často stačí, dáme-li takové jméno do uvozovek. Nakladatelská firma na př. ohlašuje vydání Rukověti českého jazyka a v dalším textu svého oznámení píše už jen „Rukověť" místo „tato rukověť" a pod. Jindy má týž účel pouhé velké písmeno; na př. v rukopise pro NŘ. ve větě „Z jiných slov složených neobsahuje tento slovník (t. j. Jungmannův; byla o něm řeč už dříve) tato . . ." opravil prof. Smetánka výraz „tento slovník" na „Slovník", t. j. determinovanost tohoto pojmu vyznačil velkým písmenem. Takovým grafickým označením se ze jména původně obecného stává jméno vlastní.

Zájmena *ten* není často třeba ani tehdy, když má jméno u sebe jiný individualisující přívlastek, na př. zájmeno přivlastňovací, přívlastek neshodný a pod. K. Čapek v První partě, psané větším dílem jazykem hovorovým a neobyčejně bohaté na zájmena ukazovací (jako je tomu v jazyce lidovém), píše: „Nejvíc a ukrutně se mu na ní (Standovi na paní Hansenové) líbí, že má tak nesmírně ráda *svého chlapeckého Švéda,*" a „Nic platno, Standa se *do dlouhého Švéda* zamiloval, až mu je

stydno," ačkoliv předtím několikrát mluví o *tom Švédovi* nebo o *tom Hansenovi*. Příklad determinace s přívlastkem neshodným je na př. v této větě K. Světlé (1878 Sp. 2, 214): „*Po episodě s mladou hraběnkou* zabředl strýc úplně v náboženský a národní fanatismus." — Přivlastňovací zájmeno bývá někdy vynecháno, když se dá snadno doplniti ze souvislosti, na př.: „Kde máte *chlapečka? Chlapeček* je u babičky" (t. j. svého chlapečka, [ten] náš chlapeček).

Individualisující význam mívá, jak známo, i přídavné jméno přivlastňovací na rozdíl od genitivu přivlastňovacího, který má význam obecný, na př. *tvář dívčina* (t. j. tvář určité dívky) a *tvář dívky* (t. j. dívčí vůbec); srov. o tom Gebauer-Ertl II, 133. Kdybychom chtěli při jméně determinovaném nahradit přídavné jméno přivlastňovací genitivem, musili bychom k němu přidati buď anaforické zájmeno (tvář té dívky), anebo nějaké jiné určení (tvář mé dívky, tvář dívky, kterou jsme potkali, a pod.).

Z náhrad právě uvedených je vidět, že výrazem determinace bývá též celá věta vztažná. Jí se může nahradit každé anaforické *ten*; na př. v ukázce citované výše z Babičky by spojení „ta trubička" mohlo být synonymicky vyjádřeno větou „trubička, kterou máte v ruce, o které mluvíme" a pod. Je to možnost neomezená ovšem jen v theorii, neboť v praxi takovémuto vyjadřování determinace brání často zřetele stylistické; je totiž proti jiným stejnoznačným prostředkům vyjadřovacím příliš složité a jeho stereotypní opakování by působilo únavně.

Avšak častým prostředkem determinace je také pořádek slov. Víme z mluvnice, že se pořádek slov v české větě řídí vedle jiných podmínek také novostí a nenovostí představ (v. Gebauer-Ertl II, 57 n.). Výraz, který označuje představu známou (tedy i to, o čem se předtím mluvilo), mívá slabší přízvuk, a proto se posouvá před výraz, za kterým obyčejně jinak následuje. Jestliže tedy autor k vyznačení determinovanosti jména užije tohoto pořádku slov, nepociťuje často už potřebu připojovat ke jménu ještě ukazovací zájmeno. Tak vysvětlíme většinu případů bez zájmena, které jsme uvedli výše. Na př. ve větě B. Němcové „(pán) mi položil trubičku k oku" je ze samého postavení předmětu *trubičku* doprostřed věty před příslovečné určení vidět, že je to představa už známá, determinovaná; jinak by ta věta zněla patrně „(pán) mi položil k oku trubičku". Podobně je tomu i v příkladech z Erbena: „ať žábu zabijí a studnici vyčistí," nikoliv „ať zabijí žábu a vyčistí studnici," neboť

tu bychom už cítili nedostatek determinace. A tak je tomu ve větě „ať hada zabijí a jabloň přesadí“ atd. Z téže příčiny patrně neužil zájmena *ten* Ignát Herrmann ve větě „(Děti) podávaly krejcary, a když za ně dostaly několik kaštanů, tiskly je v hrsti, aby si dříve ohřály vystydlé ruce, než *pamlsek* oloupají“ (1924 Fel. román I, 95). V tomto případě, t. j. když užije takovéhoto „inversního“ pořádku slov, má tedy autor na vybranou, chce-li determinaci vyjádřiti ještě také ukazovacím zájmenem, či chce-li se obejíti bez něho. Uvědomělý stylista se ovšem i zde řídí rozličnými jemnými zřeteli slohovými, na př. vzdáleností opakovaného jména od místa, kde se to jméno vyskytlo po prvé n. naposledy (čím větší vzdálenost, tím spíše se užije zájmena), snahou o odstínění důrazů, o větší nebo menší přiblížení k tónu lidového hovoru, o střídání podobných výrazových prostředků (t. j. aby se mu zbytečně často neopakovalo zájmeno *ten*) atd. Té dvojí možnosti však nemá, užije-li obyčejného „oznamovacího“ pořádku slov; potom je zpravidla třeba, aby determinovanost u jmen vyjádřil ukazovacím zájmenem nebo jiným podobným výrazem.

K této skupině můžeme hned připojiti jiný charakteristický případ, kde se u jména determinovaného vynechává zájmeno ukazovací. U K. Čapka v Povídkách z jedné kapsy (1929, 149) čteme na př. větu: „Jděte,“ zařval jsem bez sebe; *chlap* letěl se schodů jako střelený. Týž autor píše v První partě (1937, 247): „Ale jen byl Hans venku, tak ryc! prasklo to zrovna za Suchánkem, a *dědek* ti skočil jako blecha.“ Přír. slovník má s. v. *dacan* tento příklad z K. Čapka-Choda: „Já jsem hned prál, aby z toho nebylo něco ještě horšího, já *dacana* znám,“ atd. Tento způsob má silný přízvuk emocionální, a proto se ho užívá jen při jménech, která sama už jsou zabarvena citově (v našich příkladech jsou to jména chlap, dědek, dacan).

V jazyce lidovém se zájmena *ten* užívá daleko častěji než v jazyce spisovném. Lidový vypravěč totiž nemá na vybranou tolik vyjadřovacích prostředků jako autor spisovný a nevyhýbá se zpravidla ani stereotypnímu opakování.*) Mimo to mu je zájmeno *ten* prostředkem spojujícím věty řaděné parataktičky. Proto je v lidovém jazyce (a v hovorovém vůbec) tolik ukazovacích zájmen s významem anaforickým. Z toho, co tu bylo řečeno, vyplývá ovšem zcela zřetelně, že se ani v tomto

---

*) V lidovém vypravování, podávaném sdílným tónem, stává místo zájmena *ten* někdy příd. jméno *milý* (milý princ, milý Honza a pod.); o tom v. Gebauer-Ertl II,135, NŘ. IX, 190, X, 18; řidčeji se v témž smyslu užívá přivlastňovacího zájmena (*náš* a pod.).

případě nedá mluvit o nějakém členu v češtině, ani o přibližování k němu, neboť všude a vždycky tu má zájmeno *ten* platnost zájmena anaforického, nikde však platnost pouhého členu určitého, který vyjadřuje známost předmětu jen v nejširším smyslu.

Zbývá zmíniti se ještě o dvou výrazech zvláštních. První z nich je genitiv vlastnosti ve spojeních „jsem toho názoru, toho mínění, toho domnění" a pod. V nich má býti zájmeno ukazovací anebo vůbec nějaký přívlastek vždycky („jsem opačného názoru, jsem téhož názoru, jsem stejného mínění" a pod.), neboť genitiv vlastnosti nemůže stát nikdy sám o sobě, nýbrž musí míti u sebe nějaký člen rozvíjecí. O tom psala NŘ. už několikrát (I, 291, III, 311, IV, 58, V, 305, XII, 39, XIII, 232, XX, 219n. atd.) a také Gebauer-Ertl II, 146 a 177 podává o tom poučení.

Druhá naše poznámka se týká podstatného jména *věc,* jímž se často označuje obecně předmět, o kterém je řeč, na př.: Jakýkoli excess životní věc urychlí. 1893 Herrmann, Bodří Praž. 303. Věděl jsem, že není konec, že věc půjde svojí „úřadní cestou," totiž domů, k mamince, kde mne čeká další epištola. 1905 Herrmann, Bledn. obr. 71. Ponocný se provlékl dveřmi krámku a vyšel na ulici. Teď zachvěl se sám — okna byla osvětlena jak o bále. Podíval se na věc také švakr kostelník a pevněji stiskl v ruce kropáč. Nebylo mu volno. 1920 Herrmann, Ztřešt. hist. 235. Nyní, za aery parlamentární, možná že se věc valně změnila. 1899 Kosina, Živ. st. kant. II, 64. Bez kalendářův (= plísnění) věc se neobejde. t. 256. „Je-li (Sezima) napraven?" „Jak věc vezmeme." 1881 Šmilovský, Set. Dřev. 27, atd. Vybral jsem tyto doklady úmyslně ze spisovatelů, o kterých je známo, že dbají jazykové čistoty; jinak by bylo možné ovšem tyto ukázky rozmnožovat takřka do nekonečna. Zubatý pokládá také tento vyjadřovací způsob za nečeský a vytýká za chybnou na př. větu „Nepovažovali jsme za správné, věcí se zabývati" (NŘ. I, 291); i jinde v NŘ. se toto užívání podst. jména *věc* káře, na př. V, 305, IV, 112, IX, 212. Ale je to způsob už starý; shledáváme jej na př. u Jungmanna („Nebude na škodu věci, jestli v pořadě vydávaných spisů nám se přihodí, co dálo se v Kaně Galilejské na svadbě." 1841 Sebr. sp. drobné, str. VI; viz též Jungmannův slovník s. v. *věc,* kde jsou i doklady z doby starší). Je to dále způsob tak rozšířený a vžitý, že se mu nevyhnula ani Naše řeč; hned v úvodním provolání k jejímu I. ročníku čteme: „Prosíme za všelikou podporu mravní i hmotnou každého, kdo může a chce prospěti věci." Užil ho i přísný strážce správného jazyka Fr. Bartoš v Nové rukověti správné češt. (1901, str. III): „Na tomto ponaříkání

a stýskání u jiných národů věc ovšem se nestavuje." Píše tak i O. Hujer („Věc není uznávána obecně." Úvod do dějin jaz. čes., 2. vyd., 1924, 30. „Uvádívají se i slova původu románského a keltského, ale při většině je věc sporná" t. 77). Za tohoto stavu lze tedy sotva odsouditi tento vyjadřovací způsob šmahem; je ostatně pro svou neobyčejnou stručnost někdy velmi výhodný a lze se s jeho pomocí často vyhnouti nepohodlnému opakování dlouhého výrazu.

Jisté je, že to není způsob lidový. V jazyce lidovém by zpravidla místo pouhého podst. jména *věc* stálo v těchto případech buďto spojení *ta věc (tahle věc* a pod.), anebo ještě spíše ukazovací zájmeno *to*. Jazyk spisovný si tento prostředek vytvořil sám, a to patrně podle cizího vzoru. Tak je tomu jistě aspoň tam, kde podst. jméno *věc* nemá svého vlastního významu („předmět, obsah," t. j. *věc sama)*, nýbrž jen formální platnost odkazovací (= *to*). Musíme zde totiž stejně, jako tomu je u jiných jmen podstatných, rozlišovati dvojí užití jména *věc:* znamená-li podstatu, vnitřní obsah toho, oč jde (= „kvalitu"), má svůj význam vlastní a nevyžaduje zvláštní determinace. V tom smyslu užil tohoto slova na př. Přír. slovník ve výkladu hesla *dříč* („těžce, bez pochopení věci se učící žák") a tak se ho užívá ve spojeních jako „za toho stavu věci n. věcí," „mluvte k věci", „hleděti k věci" (nikoli na př. k formě), „záleží mi na věci" (t. j. na věci samé), „bylo by na škodu věci, na prospěch věci" (t. j. věci samé, srov. výše citovanou větu z Jungmanna) a pod. Často však má podst. jméno *věc,* jak už jsme pověděli, smysl jen odkazovací, a tento případ nás zde právě zajímá. Také o tomto užívání podstatného jména *věc* (ve významu „ta věc, věc, o které se mluvilo," a pod.) platí nepochybně výjimky, které jsme uvedli výše, a může tedy stávat bez ukazovacího zájmena, je-li jeho determinovanost vyznačena jinak, na př. pořádkem slov, přívlastkem (*celá* věc) a pod. Přes to však zbude mnoho případů, kde jeho postavení bez zájmena nebude lze vyložiti žádným ze všech možných způsobů, které jsou vlastní českému jazyku, tedy případů chybných. Protože je při tom třeba často velmi jemného rozlišování a od správného užití k chybnému je jen maličký krok, je dobře podst. jménem *věc* v tomto významu co možná šetřit a raději k němu připojovat zájmeno *ten,* neboť s ním se chyby nedopustíme. Jazyk sám ostatně nabízí také jiné způsoby, kterými se tu subst. *věc* dá nahradit, a z nich nejpohodlnější je ukazovací zájmeno *to*. Tak na př. ve větě „Smělý tento šmejd (zpronevěření peněz) zakryt byl falešnými kvitancemi, až věc vyšla najevo a Huler

vyzrazen byl“ (1860 Mikovec, Starož. a pam. 1, 81 a) místo slova *věc* lze s prospěchem položiti podst. jméno *(ta) zpronevěra* nebo prostě zájmeno *to*. Nebo ve větě „Jednou chtěli (proti Kaledoncům) dobývati misí Vagap, avšak věc byla vyzrazena před časem a nezdařila se“ (1873 Lumír 1, 215) místo podst. jména *věc* se hodí lépe slovo *(ten) plán, úmysl* a pod., arci vedle zájmena *to*, atd. A tak je tomu také ve většině příkladů, které byly uvedeny výše. I když tedy nechceme zavrhovati tento způsob vyjadřovací docela, přece jen ve shodě s tím, co jsme poznali o determinaci, můžeme raditi, aby se ho užívalo aspoň s měrou, nikoli stereotypně; je na místě jen tam, kde je determinace příslušné představy dostatečně vyznačena v slovním výraze jinak. Často se i při spojení jména *věc* s přívlastkem (v našem případě obyčejně s adj. *celý*) pociťuje nedostatek slovního vyjádření determinace a připojuje se k němu ještě zájmeno ukazovací (*celá ta věc*). Přír. slovník s. v. *celý* má z Merhauta doklad „Co mu bylo po celé té věci?“ a v materiálu Slovníku jsem kromě tohoto našel ještě jeden doklad podobný (s *ten*) ze Šmilovského a jen jeden doklad bez *ten* (z Čapka-Choda).

Po tomto rozboru bychom mohli výklad o vyjadřování determinace v češtině shrnouti asi v těchto praktických pokynech:

1. Ukazovací zájmeno se nevypouští, má-li platnost deiktickou, t. j. ukazuje-li přímo na nějaký předmět vnější; tu je nelze nahradit ani příslušnou úpravou pořádku slov. Toho rázu je věta, kterou jsme citovali podle Zubatého („Rozumí-li dívka reklamě, . . .,“ t. j. tato n. ta dívka, která zde před námi kráčí; zájmeno *ten* bylo proto u jména *dívka* vypuštěno úplně nesprávně). K tomu zároveň můžeme poznamenat, že zájmeno *ten* neztratilo dosud schopnost samostatně ukazovati věci vnějšího světa, jak se vykládá na př. v Mathesiově článku v NŘ. X, 1926, 39 nebo v Gebaurově-Ertlově Mluvnici čes. II, 147; mnoho dokladů aspoň svědčí proti tomu mínění. Je pravda, že se zájmena *ten* užívá nejčastěji právě v onom významu odkazovacím (anaforicky) a že při deixi vnější dává jazyk přednost zájmenům důraznějším (*tento, tenhle* a j.), ale podle potřeby lze i dnes ještě zájmena *ten* užíti také v původním silném smyslu ukazovacím, na př.: Podej mi ten nůž (= tam ten nůž). Vidíš ten dům (= tamhle ten dům)? To pole jsem koupil loni (= toto, tohle, tohle to pole), a pod. Vnější deixi vyjadřuje zájmeno *ten* i v těchto větách z Čapkovy První party: „Prosím vás, kdo je ten statečný havíř (t. j. tento, tenhle, který stojí

před námi; str. 15)?" „Podržte mi tu tyč (t. j. tuto tyč; str. 17)."

2. Čím je potřeba determinace důraznější, tím více se také pociťuje potřeba ukazovacího zájmena. Taková důrazná potřeba determinace se projevuje, jestliže se známá představa neopakuje příslušným jménem slovně, nýbrž jen stručně se jím shrnuje obsah předcházejícího textu nebo naopak jinými slovy (opisem, parafrází) se znovu vyjadřuje představa, která byla předtím vyjádřena stručněji nebo vůbec jinak. Na př. v citovaném už dokladu o vleklé krisi, která nás zbavila důvěry atd., je výraz *chmurná episoda* stručným náznakem celého předchozího textu; zájmeno *ten* nám u něho zřejmě schází. Nebo v dokladu o dudácké hudbě je výraz *starý nástroj hudební* opisem předcházejícího slova *dudy;* také zde by nám lépe vyhovoval výraz s determinací vyjádřenou: *ten* n. *tento starý hudební nástroj.* Tak je tomu i v této větě známého literárního kritika: „Tomu (předmětu) věnuje v posledním svazku Časopisu pro moderní filologii zajímavou a podnětnou poznámku prof. O. Vočadlo. Bratislavský anglista upozornil před 15 lety v Mathesiově a Rádlově Atheneu na to, že ..."; výraz determinace tu schází velmi patrně, a proto bychom tu daleko raději čtli „Tento bratislavský anglista" atd.

Potřebu slovního vyjádření determinace pociťujeme tím důrazněji, čím více je jméno, jímž se ta neb ona představa opakuje, vzdáleno od místa, kde se ona představa objevuje po prvé anebo kde se její výraz vyskytuje naposledy. Tak vysvětlíme na př. různé vyjádření determinace u slova *zákon* v tomto textu: „Nepomohlo (proti zvyku lynchování) ani to, že letos v dubnu přijal americký kongres 277 hlasy proti 118 *zákon,* kterým se věci o lynchování berou soudním orgánům jednotlivých států a odevzdávají se ústředním úřadům a Nejvyššímu soudu. V senátě *zákon* uvázl v některém šuplíku. Přičinili se o to hlavně senátoři jižních států, kde Lynchův soud je dosud obvyklým zjevem. Podnes se jižní senátoři, vedení statkáři, kterým se říká Bourbonové, brání přijetí *tohoto zákona,* který má, když ne úplně odstranit, alespoň zabrzdit svévolné vměšování do spravedlnosti" atd. Zde v druhé větě stačilo ještě vyjádření determinace pořádkem slov (bez zájmena *ten*), ale v dalším textu užil autor už zájmena ukazovacího.

Slovnímu vyjádření determinace dáváme přednost i tenkrát, když by jinak mohla vzniknout nejistota, jde-li o představu obecnou, či o představu individuální. Proto vyžadoval Zubatý

zájmena *ten* ve větě, kterou jsme výše citovali: „Zvyk se šíří v našem kraji...“ (nikoli nějaký zvyk, nýbrž tento zvyk, o němž byla předtím řeč). Sem asi patří také už uvedená věta o sárském území („zájemníci, kteří se na území usadili“; nikoli na nějakém n. jakémkoliv území, nýbrž na území sárském, o němž byla už řeč, tedy na tomto n. na onom území).

3. Praktickou pomůckou při tomto rozlišování může být jinak zásada, že všude tam, kde lze k nějakému jménu doplniti zájmeno *tento* nebo příd. jméno *řečený, jmenovaný, uvedený, dotčený* (podle něm. *zmíněný)*, dáváme co možná přednost spojení se zájmenem *ten;* kde však lze ke jménu doplnit zájmeno *takový, sám, nějaký, každý, jakýkoli, kterýkoli* a pod., nebo příd. jméno *příslušný,* tam zájmeno *ten* nebývá.

Ing. E. Prandstetter:

Čtení matematických značek a výrazů.

I.

Čtení matematických značek a výrazů nebyla dosud věnována náležitá pozornost, ačkoliv je to námět velmi zajímavý. Pro filologa je zajímavý hlavně proto, že si jazyk matematiky vytvořil pro mnohé případy zvláštní pravidla, odlišná někdy od běžných pravidel mluvnických. Je pravděpodobné, že se tak nestalo snad z jich neznalosti; důvodem takového odlišného vyjadřování byla snaha po stručnosti a přesnosti pojmu, která je matematice — jako vědě exaktní — vlastní.

Nemůžeme ovšem mluviti o nějakých závazných pravidlech, když dosud žádná nebyla vydána. Jsou to jen pravidla nepsaná, obsažená vlastně výhradně v ústním podání; bude však pro nedostatek písemných dokladů velmi těžké sledovati jejich vývoj. Při tom netřeba přihlížeti ke zkracování některých rčení, která by bylo možno nazvati familiárními na rozdíl od rčení spisovných a která jsou jen zajímavou ukázkou, kam až vede v matematice snaha po stručnosti.

Nejprve probereme čtení čísel zvláštních. Jak se čtou celá čísla, o tom jistě netřeba psáti, neboť o nich se najde poučení v každé mluvnici ve výkladech o číslovkách a není při nich zvláštních odchylek od běžného (a správného) vyjadřování.

Jinak je tomu u čísel desetinných. Číslice před desetinnou čárkou čteme v celku jako samostatné číslo a přidáváme označení „celých (celá, celé).“ Číslice vpravo od desetinné čárky

čteme několikerým způsobem. Nejjednodušší je ten, že je čteme rovněž v celku, jako by to bylo číslo celé, ale po vyslovení tohoto čísla dodáváme označení nejnižšího řádu, t. j. označení řádu číslice, která stojí nejdále vpravo od desetinné čárky a za kterou již žádná jiná číslice nestojí. Na př. číslo 25,287 čteme „dvacet pět celých, dvě stě osmdesát sedm tisícin." Označení řádu desetinných jednotek lze vynechati, jestliže se tím pojem čísla nestane nejasným, t. j. není-li možná mýlka při diktování čísla zkráceným způsobem. Příklad objasní tuto věc lépe. Číslo 12,34 lze stručně čísti „dvanáct celých, třicet čtyři", aniž takové čtení uvede kohokoliv v omyl. Avšak při čtení čísla 12,034 nemůžeme vynechati označení řádu, neboť pak by měl poslouchající představu čísla uvedeného prve, t. j. 12,34. Proto je nutno dodati slovo „tisíciny," anebo čísti „dvanáct celých nula třicet čtyři", a tím se omyl zřejmě vyloučí.

Tento způsob se však nehodí pro čísla s větším počtem desetinných míst, poněvadž by jejich čtení bylo nesnadné. Na př. číslo 3,742056938 by se čtlo „tři celé, sedm set čtyřicet dva miliony padesát šest tisíc devět set třicet osm miliardtin." Obtíž je v tom, že, než začneme čísti, musíme si nejprve v duchu představiti, jak bychom čtli číslice vpravo od desetinné čárky, kdyby vyjadřovaly číslo celé. V desetinné části čísla neoddělujeme totiž číslice čárkami nebo mezerami na skupiny po třech nebo šesti číslicích pro lepší přehled, jako to činíme u čísel celých. Větší počet desetinných míst — obyčejně od pěti míst výše — rozdělujeme ovšem velice často mezerami na skupiny číslic, ale tyto skupiny nemají vždycky stejný počet číslic, a to ani v témž čísle. Na př. pět desetinných míst rozdělujeme na dvě skupiny o 2 a 3 místech, šest míst na dvě skpiny po 3 místech nebo o 2 a 4 místech, atd. Takovým rozdělením desetinné části by se čtení ještě více znesnadňovalo než psaním čísla bez mezer.

V těchto případech užíváme jiného způsobu čtení, přizpůsobeného výše uvedenému psaní čísla, t. j. desetinnou část čísla, rozdělenou na skupiny číslic, čteme tak, že každou skupinu čteme jako celé číslo bez označení desetinného řádu. Na př. číslo 9,27 463 čteme „devět celých, dvacet sedm, čtyři sta šedesát tři." Je-li však na začátku některé skupiny nula, čteme tuto nulu zvlášť a teprve zbytek skupiny jako celé číslo; na př. číslo 1,58 0329 čteme „jedna celá, padesát osm, nula, tři sta dvacet devět." Čtyřcifernou skupinu si často při čtení rozdělujeme na dvě skupiny desítkové; na př. číslo 2,35 6478 čteme „dvě celé, třicet pět, šedesát čtyři, sedmdesát osm."

Téhož způsobu užijeme při čtení čísel, jejichž desetinná část není rozdělena v tisku na skupiny, tvoříce si pro vyslovování skupiny o dvou nebo třech číslicích.

Jednotlivě čteme číslice (t. j. každou zvlášť) řidčeji, asi proto, že se zřetelem na srozumitelnost je třeba činiti malé pomlčky mezi vyslovováním jednotlivých číslic, takže počet pomlček je větší než při čtení po skupinách, a proto trvá toto čtení déle. Nejčastěji — nebo snad lépe skoro vždy — čteme desetinnou část po skupinách dvojciferných a trojciferných, t. j. jako desítky a stovky.

U desetinného čísla menšího než jedna, t. j. čísla s nulou jako jedinou číslicí před desetinnou čárkou, čteme část čísla vlevo od desetinné čárky „žádná celá" nebo, méně často, „nula celá." Prvé vyslovování je jazykově správné, neboť na otázku „kolik celých?" odpovíme přirozeně „žádná celá," a ne „nula celá."

Zpodstatnělé adjektivum *celá* (celé, celých) v tomto smyslu značí totiž v plném znění „celá jednotka (celé jednotky, celých jednotek)", ale tohoto znění se v praxi samé neužívá, protože je příliš dlouhé. Při spojování tohoto adjektiva s jinými slovy je však nutno přihlížeti k tomu, zdali se do daného spojení hodí i příslušný výraz v plném svém znění. A tomu tak není právě u spojení „nula celá", protože „nula celá jednotka" by jistě nikdo neřekl. „Nula celá" by snad bylo možno říci jen tehdy, když bychom měli přímo na mysli nulu jako číslici a chtěli to zdůrazniti, ač i v tom případě vystačíme s výrazem „žádná celá", s eventuálním důrazem na slově *žádná*.

Podobně při čtení desetinné části vynecháváme slovo *jednotka* (v 2. pádu), poněvadž desetinou, setinou atd. se rozumí vždy desetina nebo setina jednotky, ať nepojmenované nebo pojmenované.

Čteme tedy na př. číslo 0,356 „žádná celá, tři sta padesát šest tisícin". nebo kratčeji bez označení řádu (tisícin).

Slovo *celá* (celé, celých) vynecháváme při čtení velmi zřídka, jen tehdy, když nemůže vzniknout neporozumění u osoby poslouchající.

Přejdeme ke čtení desetinného čísla periodického. Perioda je skupina číslic, která se v desetinné části čísla opakuje v stejném pořadí do nekonečna, při čemž mezi poslední číslicí jedné periody a první číslicí periody následující není jiné číslice. Takové číslo se píše tak, že se napíší všechny číslice před periodou — jak před desetinnou čárkou, tak i za ní — a perioda se napíše jen jednou a označí se nahoře vodorovnou čárkou.

Desetinné číslo ryze periodické je takové číslo, v kterém první číslice za desetinnou čárkou je zároveň první číslicí první periody. Desetinné číslo neryze periodické pak má mezi desetinnou čárkou a první číslicí první periody libovolně velikou skupinu číslic, která se nazývá předperioda.

Desetinné číslo ryze periodické se čte stejně jako desetinné číslo neperiodické, avšak s dodatkem „periodických (periodická, periodické)", který nesmí býti vynechán. Na př. $0,\overline{6}$ se čte „žádná celá šest [desetin]*) periodických"; $5,\overline{72}$ se čte „pět celých, sedmdesát dvě [setiny] periodické; $0,\overline{142857}$ čteme zkráceně „žádná celá, sto čtyřicet dvě, osm set padesát sedm periodických" atp.

Čtení desetinného čísla neryze periodického se liší od čtení čísel ryze periodických tím, že je nutno při něm vhodně odděliti předperiodu od periody. To se stane vyslovením desetinného řádu nejnižší číslice předperiody (t. j. číslice, za níž následuje první číslice periody), při čemž po přečtení periody dodáváme jen označení „periodických (-á, -é)", a neuvádíme desetinný řád periody. Na př. číslo $0,91\overline{3}$ čteme „žádná celá, devadesát jedna setina, tři periodické." Mohli bychom ovšem také čísti „... tři tisíciny periodické", ale to se hodí jen pro periody jednociferné a s malým počtem číslic předperiody (v desetinné části). Jinak by bylo čtení obtížné a o nic srozumitelnější než bez označení řádu periody.

Označení desetinného řádu předperiody lze vynechati, jestliže předperiodu oddělíme od periody jiným způsobem, na př. delší pomlčkou nebo kratší pomlčkou a slovem *a*. Na př. číslo 0,913 lze čísti žádná celá devadesát jedna — (pomlčka) — a tři periodické. Tento způsob se hodí zvláště pro případy, kdy počet číslic předperiody (v desetinné části) je veliký. Na př. číslo 1,971472 čteme jedna celá devadesát sedm sto čtyřicet sedm — a dvě periodické, atp.

Každé desetinné číslo neryze periodické můžeme převésti na ryze periodické, jestliže je násobíme vhodnou mocninou desíti; tím se čtení takových čísel usnadňuje. Na př. číslo 0,014562 lze psáti $14,\overline{562} \cdot 10^{-3}$ a čte se „čtrnáct celých, pět set šedesát dvě [tisíciny] periodické kráte deset na méně třetí."

Jak periodu, tak i předperiodu můžeme ovšem čísti po sku-

---

*) Hranaté závorky značí, že číslo lze také čísti — kratčeji — bez slova v těchto závorkách uzavřeného.

pinách, jak uvedeno výše (při čtení desetinného čísla neperiodického).

Ke čtení desítkových čísel — ať v části celé nebo desetinné — třeba poznamenati, že čísla od 21 do 99 čteme téměř vždy odděleně, t. j. nejprve desítky a potom jednotky; na př. dvacet čtyři, osmdesát pět atp. Dáváme přednost tomuto způsobu před čtením začínajícím jednotkovou číslicí proto, že je logičtější a že je představa čísla při něm snazší. Na př. při diktování čísla 362 žák při tomto způsobu píše téměř současně s vyslovováním bez obtíží, protože pořad čtení i psaní číslic je stejný. Kdyby však diktující vyslovil tři sta dvaašedesát, žák by napsal číslici 3 ihned po jejím vyslovení, avšak číslici 6 nemůže napsati dříve, dokud neuslyší počet desítek. Tím se psaní čísla poněkud zdržuje a znesnadňuje; posluchač si musí pamatovati jednotkovou číslici a připojiti ji teprve po uslyšení desítek.

Přes to však v některých případech čteme desítková čísla druhým způsobem, hlavně tehdy, je-li třeba takové číslo čísti v jiném pádu než v prvním. Tomu tak bývá zvláště u čísel pojmenovaných, která se v matematice hojně vyskytují v slovných rovnicích. Důvod je jasný; v prvním případě máme skloňovati dvě slova, v druhém jen jedno. Na př. v textu „k postavení zdi bude třeba 36 dělníků“ čteme raději „šestatřiceti dělníků“ než „třiceti šesti dělníků.“ Podobně čteme „zeď postaví třiadvacet dělníků“, a ne „dvacet tři dělníci“; nebo „nádržka se naplní za jedenatřicet minut“, a ne „za třicet jednu minutu“, atd.

Ke konci této části připojuji malou zmínku o čtení číslice 2 a čísla 100. Číslici 2 čteme obyčejně „dvě“, ale v případech, kdy chceme předejíti záměnu s číslicí 5 anebo opraviti číslici 5 chybně napsanou místo 2, čteme ji „dva“. Jde-li o číslo pojmenované, této nesnáze s podobnou výslovností není, protože se pády pojmenované jednotky liší od sebe tak, že záměna číslic není dobře možná. Číslo 100 čteme až na malé výjimky jen jako „sto“. Na otázku „kolik set?“ nebo chceme-li zdůrazniti počet set, čteme „jedno sto“ s eventuálním důrazem na slově *jedno.*

Vladimír Šmilauer:

Výklady slov.

Ceremonie.

Naše slovo *ceremonie* pochází vlastně z církevní latiny (jedna liturgická kniha římské církve se jmenuje *Caerimoniale romanum);*

světský dnešní význam (srv. *ceremoniál, ceremonář)* se vyvinul vlivem francouzským. Do církevní latiny přešlo slovo *caeremonia* nebo *caerimonia* z latiny klasické, v níž znamenalo „posvátnost“, „náboženský obřad“. Podle výkladu *H. Wagenvoorta* v Glottě 26, 1937, 115-131, souvisí toto latinské slovo s adjektivem *caeruleus,* modrý, pův. tmavý, šedý (jde tu o ocelovou barvu moře a mraků); původní význam byl „temnost, nejasnost“.

Demobilisace.

„Důstojnické listy“ 17, 1937, č. 43, str. 5, otiskly noticku, v níž se praví: „Slovo *demobilisovat* je letos teprve pětadvacet let staré; za jeho vznik děkujeme balkánské válce. A toto slovo dalo ovšem zcela logicky podnět k vzniku slova „demobilisace“, které se zakrátko po prvním slově objevilo v časopisech. Tehdy se zdálo některým současníkům slovo dosti sprostým, ale „Železná maska“ v pařížském deníku „Le Figaro“ je utěšovala, že ve franštině jsou slova ještě horší, a konečně, že je to výraz technický atd.“ — Tedy 1912.

Vezmeme-li do rukou druhý díl Riegrova slovníka naučného z r. 1862, najdeme na str. 129: „*Demobilisovati* (z franc.), vojsko v stavu válečném se nacházející, hotové buď k výpravě bojovné nebo takovou právě dokonavší, na stav míru ztenčiti atd.“ Podepsán jest *Msý,* t. j. Mírohorský; to byl pseudonym Emanuela Salomona z Friedberka, vlasteneckého důstojníka rakouského. — Tedy už 1862.

Ale to není ještě všechno. V slovníku Oscara Blocha, Dictionnaire étymologique de la langue française, jehož užíváme s prospěchem tam, kde jde o datování slov ve francouzštině, zjišťuje se, že se francouzských slov *démobiliser* a *démobilisation* užívá od r. 1870. V angličtině se obou slov *(to demobilize, demobilization)* užívá od let osmdesátých (1882, resp. 1885), ale už r. 1866 máme u Murraye, New English Dictionary III, 182, ze „Spectatora“ doklad „Austria has demanded the de-mobilization of the Prussian army“ (Rakousko požádalo o demobilisaci pruské armády). V souvislosti s naším dokladem z r. 1862 vede nás tento citát k domněnce, že slovo *demobilisovati* vzniklo ne ve Francii, ale v rakouské vojenské řeči. Taková pseudofrancouzská slova nejsou věc nijak vzácná. *Blamáž, adresát, grosista* a *detailista, beletrista, portretista, fallissement, dresura, garderobier* a jiná vypadají sice velmi francouzsky, ale jsou „made in Germany“ a Francouz se k nim nehlásí. V našem případě bylo tvoření zcela snadné: jako k *niveler* ‚srovnati, učiniti rovným‘ je *déniveler* ‚učiniti nerovným‘, jako k *monter* ‚sestaviti‘ je *démonter* ‚rozebrati‘, tak se k *mobiliser* (něm. *mobilisieren)* přitvořilo *démobiliser (demobilisieren).* Kdy se tak stalo (někdy v letech čtyřicátých nebo padesátých, neboť fr. *mobiliser* je známo od r. 1836), bude moci snad zjistit historie vojenství. Převzali-li Francouzi r. 1870 tento termín z vojen-

ské řeči německé nebo vytvořili-li jej samostatně, nelze s jistotou rozhodnouti.

Hora, jež pětkrát změnila své jméno.

Pod tímto názvem zaznamenává v *Sborníku Československé společnosti zeměpisné* (43, 1937, 115) dr. *Ivan Honl* zvláště drastický případ zjevu, jenž způsobuje mnoho nepříjemností kartografům i toponomastikům: častých změn místních jmen. Nejzápadnější výběžek Krkonoš nad Příchovicemi (na vých. od Tanvaldu) jmenoval se v XVI. stol. *Hvězda* (1). Když zesílelo německé osídlení této krajiny, uplatnilo se německé pojmenování *Buchstein* (2). R. 1848 dal zde kníže Kam. Rohan postaviti vyhlídkovou věž a překřtil výšinu k poctě arcivévody Štěpána, v letech 1844—1847 zemského správce českého, na *Stefanshöhe*, což bylo počeštěno na *skálu Štěpánovu, Štěpánskou výšinu, Štěpánku* (3). Ježto zákon 267/1920 vyloučil z užívání jména připomínající členy habsburského rodu, vrátila se speciální mapa 1929 k starému německému názvu, počeštěnému na *Buchštejn* (4). Při revisi místního názvosloví pak dostala ta výšina jako část obce Příchovic roku 1934 jméno *Buková hora* (5).

Tak Honl. Ale zmatek je ještě větší. V turistických průvodcích se totiž objevuje ještě jedno pojmenování, *Příchovská výšina, Prichowitzer Höhe* (6).

Veterinář.

V serii zajímavých studií A. Jureta (Revue des études latines 15, 1937, 78) se latinské *veterina, veterinae,* základ to našeho slova *veterinář,* spojuje s hethitským *huitar* ‚dobytek' (k *huis-* ‚žíti'). Není tedy nijaké souvislosti ani s *vetus* ‚starý', ani s *vehere* ‚vozit'.

Smaragd a Esmeralda.

Jméno smaragdu, drahokamu zvláště ve středověku velmi oblíbeného (chránil před padoucnicí), lze sledovati bezpečně přes latinu (kde se po prvé vyskýtá u Lucretia) do řečtiny. Řecké *smáragdos* bývá odvozováno z prákrtského (středoindického) *maragada.* W. Porzig v Glottě 25, 1936, 194—197, odmítá tento výklad, jenž nedovede vysvětliti počáteční *s-* v řečtině ani slovo prákrtské. Podle něho vzala indičtina své jméno z řečtiny; řecké pak *smáragdos* je vlastně *smáragdos líthos* ‚hromový kámen'. Základem je sloveso *smaragéin,* užívané Homérem o hromu, hukotu moře a pod. Podnětem tohoto pojmenování je víra, že smaragd chrání před bleskem. Je zde ovšem jistá potíž. Pověru tuto nacházíme hojně ve středověku a i v pozdním starověku, ne však v starověku klasickém, z něhož naše slovo pochází. I domnívá se Porzig, že je řecké slovo kalkem (překladem) semitského slova (hebrejské *bareket* ke kořenu *brk* ‚blýskati se');

Řekové si přeložili jméno, ale nepřevzali pověru, která pronikla do Evropy až později.

České tvary tohoto slova se vyskytují už od XIV. stol., není však na nich nic zvláštního (*smaragd, smarak,* u Březana *šmarak,* připomínající polské *szmarag,* srv. Winter, Dějiny kroje 532). U Klareta je umělé počeštění *ostřě,* ale to se neujalo.

V lidové latině se uplatnila forma *smaraldus,* která je základem jednak francouzského *émeraude,* jednak španělského *esmeralda.* Z tohoto španělského slova pak pochází i jméno naší *Esmeraldy.* Ne ovšem přímo: Sabina ji pokřtil asi podle postavy ze slavného Hugova románu Chrám Matky boží v Paříži, podle cikánky Esmeraldy, jejíž romantické osudy jsou hlavním obsahem onoho románu.

Stát — etat — statistika — statista.

Slovo *stát* je v středoevropských řečech původu dost pozdního. V němčině se objevuje pravidelně až v století 17., u nás snad až počátkem 19. stol. Polština a maďarština mají místo něho kalky: pol. *stan,* maď. *állam* za *álladalom* k *áll* ‚stojí'.

Pramen je latinské *status.* Jak se v latině z původního významu „stání" a „stav (zvl. dobrý)", „postavení (zvl. pevné)" vyvinul význam moderní, sleduje v Rheinisches Museum für Philologie 86, 1937, 225—241 *Er. Köstermann* („Status" als politischer Terminus in der Antike). Mezníkem je literární činnost církevního otce Tertulliana (160—240); ten se pro význam „stát" vědomě vyhýbá běžnému tehdy termínu *res publica,* jenž u něho nabyl vyššího, filosofického významu (unam omnium rempublicam agnoscimus, mundum; jednu jenom „obec" uznáváme, svět; tak určuje politické stanovisko křesťanů). Pro užší význam místo *res publica* volí slovo do té doby neutrální *status.* Ale až od IV. stol. se užití slova *status* šíří více (u historika Ammiana Marcellina).

Téhož slova užíváme i ve francouzském tvaru *etat* s významem „rozpočet", v původním pak významu v odvozenině *etatismus* ‚názor, podle něhož má stát říditi veškerý život' (PS). Ale jako jeho protikladu užíváme odvozeniny z latinského tvaru: *astatismus* ‚odpor proti státnímu zřízení'.

Od slova *stát* jsou odvozena i slova *statistika* a *statista,* jejichž dnešní význam to ovšem neukazuje. V 17. století však znamenalo (v angličtině, němčině) *statist* státníka, politika, a *statistika* nauku o státě, státovědu. Dnešní význam *statistiky* vznikl v Anglii, a to přímo z významu staršího. Srovnávací státověda se zakládala hlavně na srovnávání číselných údajů; statistická methoda se vyvinula nejprve v státovědě. Novější význam slova *statista* se nevyvinul ovšem ze staršího přímo; je to vlastně nové tvoření, v němž se uplatnil význam základního slovesa *stare* ‚státi'. Statisté jsou na jevišti osoby,

které jen stojí, jsou jen dekorací. Tento moderní význam vznikl v Německu koncem osmnáctého století.

Smrk — Tafelfichte.

Název *Smrku* v Jizerských horách (1122 m) je zcela mladým překladem německého *Tafelfichte.* Jak vzniklo toto jméno, o tom nás poučuje poznámka v časopise „Mitteilungen des Vereines für Heimatkunde des Jeschken-Iser-Gaues“ XXXI, 1937, 74. R. 1644 zjišťovala komise pro revisi hranic v Jizerských horách, jaké jsou hranice panství schaffgotschovského, maffersdorfského a frýdlantského. V protokolu o svém jednání zapsala, že vévoda frýdlantský dal na hraniční smrk r. 1628 připevniti tabuli se svým znakem. To je první doklad jména *Tafelfichte.*

Jak víme ze Sedláčkovy Snůšky starých jmen 61, byl smrk nad pramenem V. Jizery hraničním bodem už r. 1591.

Tágo.

Tágo ‚hůl ke hře na kulečníku‘ (něm. *Billardstock,* fr. *queue*) je jméno původu rakouského. Ve vídeňské němčině se jmenuje *dako* (J. F .Castelli, Wörterbuch der Mundart in Oesterreich 104). Odtud přešlo — s ostatní terminologií kulečníkovou — do češtiny, stejně jako do maďarštiny (maď. *dákó,* viz Gombocz, Magyar nyelv 22, 1926, 206). Ve Vídni se slovo *dako* ujalo vlivem císařského dvora, na němž se dlouho uplatňovaly španělské vlivy. Základem je totiž španělské slovo *taco* ‚hůlka, kolík, pak i tyč‘.

Slovo „zlato“ v místních jménech.

Je známou věcí, že se kmen slova *zlato* objevuje často v pojmenování takových míst, kde na nějaké nálezy zlata, ba ani na jeho hledání nelze myslit. Příčiny mohou býti rozličné. Na Slovensku může jíti o obec, jejímž zakladatelem a majetníkem byl t. zv. auridator, šlechtic bez vojenských povinností, platící jen jistou roční dávku v zlatě. Jistě to víme na př. o spišské zaniklé osadě *Aranyas* (dodnes vrch Jerenás na j. od Dreveníka): *arany* je zlato. V Anzeiger für deutsches Altertum 56, 1937, 59 vypráví Edw. Schröder zajímavě, jak se mu podařilo pochopit vznik jednoho takového jména. Byl na hoře *Goldbergu* u Nordlingen v záp. Bavorsku. Odkud toto jméno? Na zlato nebylo možno ani pomyslit. Když se k večeru vracel, ohlédl se ještě po hoře. A hle! V záři zapadajícího slunce zářil její vrcholek jako zlatý. Při novém ohledání zjistil, že kamenitý vrcholek je pokryt žlutohnědým lišejníkem, jenž byl příčinou oné záře. Autor je přesvědčen, a jistě ne bez důvodu, že takový úkaz byl podnětem k pojmenování hory. Neboť jméno dává vždy jedinec, a to často podle chvilkového dojmu.

POSUDKY A ZPRÁVY.

68. výroční zpráva akciové banky *Živnostenská banka* za obchodní rok 1936 (od 1. ledna do 31. prosince) a všech jejích pobočných závodů.

K rozhodnutí napsat zprávu o jazyce této odborové publikace mě přiměla okolnost, že jsem snad nikdy v celém svém životě nečetl text psaný jazykem tak nedokonalým. V lehkém tanci milionů, který se tu před čtenářem rozvíjí, je český jazyk deptán jako bezcenný a bezbranný nevolník, o jehož duši nikdo nedbá. Zdá se, že příčinou toho je někdy spíše neumělost než nedostatek dobré vůle; ale ať tak či onak, representační publikace ústavu tak důležitého, jako je Živnostenská banka, měla by přece s t ů j c o s t ů j být vydána jazykem správným, třebas to nemá vlivu ani na aktiva ani na passiva banky. Účelem tohoto referátu je obrátit pozornost české veřejnosti k tomuto poli našeho jazyka; bylo by jistě možné, aby letošní zprávy českých peněžních ústavů byly sestavovány už jazykem lepším. Nic nám zatím nepřekáží doufat, že náš hlas doletí až k činitelům, kteří o tom mohou rozhodovat.

Začneme pravopisem. Často se v této výroční zprávě zbytečně píší velká písmena, na př. Italské Království (9 a j., m. It. království), Spojené Království (10 a j., m. Spoj. království), Spojené Státy severoamerické (13, 14, 21 a j., m. Spojené státy severoamerické), Československá Republika (14, 17 a j., m. Čs. republika), Banka Francouzská (14, m. banka Francouzská; na téže str. se správně píše Anglická banka), Versaillský (sic) mír (9, m. versailleský mír), Úsporná parlamentní komise (48, m. úsporná parl. komise) atd. Naopak zase místo „jižní Amerika" (13) je podle Pravidel čes. pravopisu třeba psát Jižní Amerika. Dost odchylek je i ve psaní dlouhých a krátkých slabik. Píše se tu na př. myšlénka (12, m. myšlenka), úsilovný (17, m. usilovný), s léty (11, m. s lety), v létech (20, 24, 26 a j., m. v letech), ale zase leta (15 a j., m. léta), ton (9, m. tón), umísťuje (13, m. umisťuje) atd. Příd. jméno *raný* (= časný, na př. rané brambory) píšeme s jedním *n,* nikoli se dvěma, jak je psáno na str. 24 (sklizeň brambor r a n n ý c h). Nesprávně se tu píší i slova r o z p j e t í (11, m. rozpětí), uzšího (24, m. užšího), s ú č a s t n i l se (24, m. zúčastnil se), o p o z ď u j e se (13, m. opožďuje se), v y h r a ž u j í c e (14, m. vyhrazujíce), n a h r a ž o v a t i (15, m. nahrazovati), e v e n t u e l n ě (13, 14 a často, m. eventuálně), s p e c i e l n ě (13, 16, 18 a často, m. speciálně), r a c i o n e l n í (27, m. racionální) a j. Chyby jsou tu i ve vo-

kalisaci předložek, na př. ku kterému (10, m. ke kterému), ku své úhradě (18, m. k své úhradě), se kterým (24, 37 a j., m. s kterým), ve kterém (11, 15, 47 a j., m. v kterém) a pod. Složená příslovce se nesprávně píší odděleně, na př. z části (9, m. zčásti). Složené výrazy jako *obchodně politický* a pod. je zbytečné psát s čárkou uprostřed (o b c h o d n ě - p o l i t i c k ý, str. 9, 22 a j.).

V tvarosloví se chybuje při skloňování zájmena *týž* (t u t é ž dividendu 34, m. touž) a hlavně při časování sloves 2. třídy ze vzoru *tisknouti;* důsledně se tu píše s t o u p n u l (13, 19, 36 atd.), k l e s n u l (19, 37 a j.), p o k l e s n u l (21) a pod. m. stoupl, klesl, poklesl. K slovesu *souviseti* je 3. os. množ. čísla souvisí, nikoli s o u v i s e j í (14). Nesprávně se píše z a s t a v e n í pozemku (43, m. zastavění), z konjunktury v y p l y n u v š í (12, m. vyplynulé), přesun n a s t a v š í (45, m. nastalý) a j.

Slovník této zprávy se chybami nejrozmanitějšího druhu jen hemží. Shledáváme v něm na př. velký výběr germanismů: snahy z a p ř í č i n i l y nestejnoměrný vývoj (11, m. způsobily, n. byly příčinou nestejnoměrného vývoje), toto úsilí nemůže n e o v l i v ň o v a t i odběru (11, m. nemůže nemíti vliv n. nemůže nepůsobiti a pod.), s m ě r o d a t n é kruhy (12), na s m ě r o d a t n ý c h místech (13), u řady s m ě r o d a t n ý c h burs (18 a pod. jinde, všude m. rozhodující), hlavně a v p r v é ř a d ě (13, m. především, na prvním místě; podob. 19, 22 a j.), v n e p o s l e d n í ř a d ě (19, 20 a j., m. na neposledním místě), devalvace provedeny n á s l e d o v n ě (14, m. takto), o b n o s (20 a j. často, m. částka a pod.; často se ovšem lépe pochodí s pouhým udáním částky, na př. místo „spolu s převodem z roku loňského v obnosu Kč 3,669.006·84" lze říci prostěji a lépe „spolu s převodem Kč 3,669.006·84 z loňského roku", a pod.), v ý l o h y o b n á š e j í Kč 3,742.849·99 (45 a podob. jinde, m. výdaje činí), není v y l o u č e n o, že . . . (16, m. není nemožné), trh p r o d ě l a l vývoj (18, m. prošel vývojem), pokud s e j e d n á o papíry dividendové (18, m. pokud jde, běží), zpevnění pokračovalo do dubna, a b y v květnu bylo vystřídáno oslabením (19, m. ale v květnu . ., nebo tak nějak podobně), průmysl d o c i l u j e zmenšení nákladů (19, m. dosahuje; pod. často), v d ů s l e d k u okolností výše již z m í n ě n ý c h (20, m. pro okolnosti uvedené, dotčené a pod.), o s a z e n e c t v o a o s a z e n c i závodů (22, m. zaměstnanstvo n. zaměstnanectvo a zaměstnanci), monopol je prodloužen p r o rok 1936—1937 (23, m. na rok; správně je na str. 46 psáno [peníz] potřebný na placení zvláštní daně výdělkové na rok 1936 a 1937), výsledky sklizňové byly horší,

a s i c e n á s l e d k e m škod, které... (24, m. a to pro škody), poukázek vydaných z a ú č e l e m proplacení pokladních poukázek (24, a pod. často, m. k proplacení n. na proplacení), náš ústav súčastnil (!) se n a výměně..., n a převzetí atd. (24, m. výměny, převzetí n. při výměně, při převzetí), súčastnili (!) jsme se n a vydání (25, m. vydání n. při vydání), účasten n a výměně (25, m. výměny n. při výměně), u p ř í l e ž i t o s t i 70letého trvání firmy (28, m. při trvání n. na paměť, na oslavu, na památku trvání a pod.).

Také jinak se tu mnohých slov užívá nevhodně, na př.: stalo se tak n a ú k o r investic (15, m. na újmu), ve správě státní s a m o t n é (17, m. samé; smysl je „i v státní správě samé"), povoleny úlevy v p ř í č i n ě zemědělského vyrovnání (16, m. při zemědělském vyrovnání, týkající se zemědělského vyrovnání, a pod.), výnosové posuzování t ě c h k t e r ý c h papírů (18, m. těch nebo oněch, příslušných a pod., nebo prostě „posuzování papírů"), zhoršení stavu všech o k r u h ů obyvatelstva (20, m. vrstev), d o b o v é zlepšení (20, m. dočasné), obor tkalcovský p o s t r á d á organisačního semknutí (37, m. nemá, nedostává se mu) atd. Někdy se zdá, že se autor této zprávy snažil zpestřiti svůj výraz některými obraty metaforickými, ale jak papírově jeho snaha dopadla, ukazují na př. tyto věty: Tento pohyb cenový vyšel ze Spojených Států (!) severoamerických... a rozlil se po té na celý svět (12). Devalvace se stala hybnou pákou stoupajících cen všech potřeb životních a důsledně pak i východiskem namnoze organisovaného a velmi důsledně vedeného hnutí stávkového (12). Lepší možnost výdělková všech na váhu padajících vrstev oživuje opětně poněkud tvorbu kapitálovou, jak dochází to výrazu hlavně v posledních dvou měsících roku (15), atd. Některé výrazy, jak je i z ukázek právě uvedených vidět, oblíbil si autor této zprávy obzvláště, a proto se u něho co chvíli opakují, někdy dokonce i v téže větě a často kolikrát na jedné stránce. Jsou to na př. výrazy *padati na váhu, rámec* a *v rámci něčeho, vykazovati, vzhledem k čemu, důsledně, důsledek* a *v důsledku čeho, oproti, docíliti, v souvislosti s čím* a j. To časté opakování některých slov—a jsou mezi nimi, jak je vidět, i slova zřejmě nesprávná—dává celému tomuto textu ráz únavné jednotvárnosti a neumělosti slohové. Zvláště nápadný je způsob, kterým se tu soustavně a ovšem nesprávně užívá příslovce *důsledně:* nikoli ve významu „důsledným způsobem, konsekventně", nýbrž „proto, z toho důvodu", patrně náhradou nečeského výrazu „v důsledku toho", na př.: ... světové zásoby specielně obilin se podstatně zmen-

šily při vzrostlé poptávce. Důsledně dochází na světovém trhu zemědělském k stoupání cen (13). (Průmysl) lépe využívá strojního zařízení a dociluje tedy důsledně poměrného zmenšení pevných nákladů výrobních (19), a pod. často.

Nalézáme tu také podivné slovo *výpusk* (či výpusek?), na př.: Na peněžní trh loňského roku (byly) kladeny značné požadavky se strany veřejné správy a to výpuskem nových pokladních poukázek (15). Ostatní prostředky opatřeny byly novými výpusky krátkodobých 3¾% pokladních poukázek. Jak již výše řečeno, provedeny tyto výpusky státní hladce, atd. (18). Náš ústav súčastnil (!) se těchto výpusků státních (24), atd. Slovo *výpusk* je tu asi pokusem o doslovný překlad mezinárodního (pův. latinského) výrazu *emise;* ale je-li jeho základem sloveso *vypustiti,* nelze se v něm obejíti bez souhlásky *t* po *s,* a tak jedinou možnou českou podobou toho slova by mohl býti leda tvar *výpustek,* gen. *výpustku.* Tvar *výpusk* nebo *výpusek* je snad věrným napodobením lidové, negramotné transkripce slov jako *Skuče* (m. *Skutče,* a odtud i lidový nom. *Skuč* m. *Skuteč), Žace* (m. *Žatce)* a pod., ale spisovný útvar to není, a neměl by se tedy vyskytovati ani v odborné mluvě finančnické.

To je ukázkový výběr nesprávností z 38 stran textu. Ale jsou to všechno vlastně jen pouhé jednotlivosti proti záplavě jazykových zvláštností a vad, které se zde vyskytují soustavně a které pro člověka aspoň s průměrným cítěním jazykovým činí ze čtení této zprávy nevýslovnou útrapu. Vypadá to někdy tak, jako by si byl její autor umínil, že svůj text sestaví jen ze samých nepěkných zlozvyků své odborné mluvy, a jako by mu kterýkoli výraz byl tím vítanější, čím je vzdálenější od přirozeného způsobu vyjadřování.

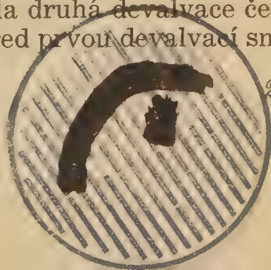
Jednou z takových zbytečných a nevkusných zvláštností jsou přídavná jména stojící místo přívlastku neshodného, na př. obrana vzduchová (10, m. ve vzduchu n. letecká), výměna tovarová (11, m. tovarů), vývoj cenový, tendence cenová, zásoby surovinné, pohyb cenový, vzestup cenový (to vše v jediném odstavci na str. 12), tvorba kapitálová (15), ceny surovinné (t.), surovinný dovoz (16), potřeba výzbrojová, rozpočetní hospodářství státní, výdajová stránka rozpočtová (17), výnosové posuzování papírů (18), vzestupy kursové (19), zatížení průmyslové, příjmový zdroj, státní zásahová činnost v úpravu poměrů průmyslových, ohledy prospěchové, úvěrová poptávka, obraz vývojový (20), výsledky sklizňové, sklizňové výnosy píce, možnost vývozová, ochota úvěrová (24) atd. Ještě větší odvahu projevuje autor v užívání příslovcí, na

př. vývozně podařilo se docíliti dalšího rozšíření (15), mezinárodně došlo k vzestupu cen obilí, lesní těžbu bylo nutno úpravově omeziti (24), poměry tohoto průmyslu jsou dohodově upraveny (37), věřitelé podávají vývojově obdobný obraz jako vklady (44, m. vývoj věřitelů podává...) atd.

Ale zvláště nápadná je autorova záliba v opisech. Jeho myšlení je zařízeno tak podivně, že se mu celý svět rozkládá jen v samé představy věcné a že i téměř každý děj chápe takto rozděleně: u něho se skoro nic nemění, nýbrž děje se s tím změna; nic se neoživuje, nýbrž jen dochází k oživení; nic se nelepší, nýbrž jen vykazuje zlepšení; nikdo nezasahuje, nýbrž provádí zásah, nic se nevyjasňuje, nýbrž projevuje se vyjasnění toho, atd. A tak se tu téměř napořád píše asi takto: důsledně dochází na světovém trhu zemědělském k stoupání cen, nemohlo dojíti k vyjasnění otázky měnového standardu světového (13), v roce uplynulém došlo k podstatnější změně v dosavadní politice, k největším přesunům došlo ve Francii v souvislosti s nejasností vládního postupu (14), řada oborů přikročila k doplnění a obnově svého zařízení; jak to dochází výrazu v posledních dvou měsících (15), provedena byla normativní úprava sazeb, dochází k zavedení 10% kuponové daně, dochází k sjednocení vnitřního státního založeného dluhu, tím docíleno bylo značného zmenšení služby úrokové, provedeny další zásahy, aby nedošlo k stoupání cen, provedena řada úprav obchodu (16), došlo v tomto směru k uvolnění (17), ve svém základu byl kursový vývoj dividendových papírů silně vzestupný (18), dostavilo se další zpevnění, došlo k dalšímu vzestupu, docházelo k znatelnějšímu oživení, dociluje se zmenšení nákladů, vzestup cen vykazuje značnější rozsah (19) atd. atd. Uznáváme, že povaha odborného slohu vyžaduje někdy účelného opisu tam, kde se v jazyce neodborném vyjadřujeme prostě; ale spoušť, kterou z toho užitečného prostředku vyjadřovacího udělal pisatel této zprávy, je tak absurdní, že by si snad ani nejdůslednější buřič proti jazykové kázni netroufal jí hájit. Tuto organickou vadu autorova slohu zhoršuje mimo nedostatky už dotčené ještě i značná neobratnost a bezradnost ve skládání a spojování vět. Uvedeme několik příkladů: Obrat konjunkturní může se díti za zhoršených předpokladů, než tomu bylo při přechodu s vrcholu konjunktur do nížin oslabení v dobách předválečných (12). Anglie omezuje se svými prostředky na říši, odhodlávajíc se v malém rozsahu překročiti tento rámec jen ve spojení se snahami o získání obchodů (13). Provedena byla druhá devalvace československé koruny, která oproti stavu před prvou devalvací sní-

žila její hodnotu cca o 30%. Toto opatření prováděné z ohledu na udržení rovnováhy měnové se západními zeměmi ukládalo současně vládě nové úkoly potud, aby nedošlo k překotnému stoupání cen. Proto také rozhodla se vláda přísně sledovati vývoj cenový a zasahovati všude tam, kde není k tomu podstatného důvodu (patrně k tomu zasahování!), jako na př. při výrobě tovarů z dražších surovin nebo polotovarů k nám dovážených a pod. (16; zde by bylo bývalo s prospěchem opakovati předložku *z:* nebo z polotovarů; bez ní má ta věta dvojí smysl, neboť by se jí mohlo rozuměti také takto: „při výrobě tovarů z dražších surovin nebo při výrobě polotovarů k nám dovážených", a to by bylo ovšem zasahování do věcí cizích států). Trh cenných papírů prodělal v uplynulém roce zajímavý vývoj. Jeho psychologie, pokud se jedná o papíry dividendové, zůstala v podstatě nezměněna. Výnosové posuzování těch kterých papírů ustupuje začasté oceňování vnitřní jejich hodnoty, tedy v podstatě tak zvané teorii podstatové, jak ostatně jest tomu i u řady směrodatných burs zahraničních (18; ukázka typická pro sloh této publikace; srov. též trojí opakování slova *podstata* za sebou). K tomuto vývoji podstatně přispěla účelně vedená intervenční politika Československého reeskontního a lombardního ústavu, který, opíraje se jednak o bursovní lombard i o bankovní konsorcium a Národní banku československou, velmi přispěl nejen k úpravě trhu státních papírů ale také k jejich účelnému rozvržení (19; stavba věty je tu porušena hlavně vynecháním druhého dílu spojky *jednak — jednak).* Plyne to z povahy pramenů, odkud objednávky přicházejí, respektive od větší či menší závislosti té které výroby na vývozu (výšin z vazby slovesa *plynouti*). Dále jest nutno při hodnocení rentability průmyslu našeho uvědomiti si, že výdělečnost většiny průmyslu stoupá v neposlední řadě proto, že pracuje (ta výdělečnost?) ve větším rozsahu, lépe využívá strojního zařízení a dociluje tedy důsledně poměrného zmenšení pevných nákladů výrobních (19). Jest příznačno, že současně se zlepšením situace umlká i volání po státní zásahové činnosti v úpravu poměrů průmyslových a jestliže ještě tu a tam se ozve, jest vedena spíše ohledy prospěchovými pro tu či onu třídu (!), nikoliv ohledy celkovými. Že zlepšení situace průmyslu vede ve zdůvodněných případech k upravování mezd i platů, jest jasno, a této okolnosti se průmysl v rámci svých možností a v rámci ohledů na zdravý vývoj do budoucna jistě neuzavírá. Úvěrová poptávka z průmyslu vyvěrající neuplatnila se ve větší míře v důsledku okolností výše již zmíněných (20). Sklizňové výnosy píce

byly podstatně vyšší, takže nebylo třeba dovážeti jich (ty výnosy?) v tom rozsahu, jak tomu bylo rok před tím. V důsledku zvýšené poptávky zahraniční byla míra připustné lesní těžby zvýšena a při vzestupných cenách projevovalo se vyjasnění i v tomto dotud těžce postiženém oboru. Nahromadění zásob, které vyplývá z dosavadní povahy našeho obilního monopolu, pokračovalo i v roce loňském. Následkem možnosti vývozové však zásoby k 31. prosinci 1936 se podstatně snížily, specielně u pšenice a žita, oproti obdobným číslům koncem roku 1935 (24). Tento vzestup nebyl nepřetržitý, nýbrž byl přechodně a vždy na krátkou dobu přerušován oslabeními, nikoli však na dlouho (18; zbytečná, bezděčná tautologie), atd. Mohli bychom odtud citovat větu za větou na doklad toho, jak se tu zbůhdarma plýtvá slovy, jak se představy vyjadřují zmatenými oklikami, jak se nic nevyjádří přímo, nýbrž jen se kolem toho opatrně a rozpačitě přešlapuje. Čtenář je tím chtěj nechtěj sváděn k domněnce, že autor zprávy přijal za svou hlavní zásadu stylistickou heslo, jímž se zesměšňovaly methody rakouského byrokratismu: Warum einfach, wenn es auch kompliziert geht!

Aby byl obraz úplný, dodejme ještě, že se ani při spojování větných částí nedovedl autor vyhnouti četným vážným chybám. Některé z nich asi způsobila právě snaha vyjadřovat se spisovně, ale snaha ne dost poučená, a proto spíše škodlivá než prospěšná. Nezachovává se tu náležitá míra v kladení genitivu záporového a píše se na př. téměř ničeho nebylo změněno na ochranářských a soběstačnostních snahách (10), Francie nevykládá půjčky této na volný trh (13) a pod. Genitivu se neprávem dává přednost i jinde, na př. úkoly nalézaly účinné podpory (18, m. účinnou podporu), hospodářský vývoj byl příznivější let předchozích (14, m. než v letech předchozích). Naopak je akusativ m. genitivu ve spojení „závody dosahují ji (kapacity) více než 80%“ m. závody *jí* dosahují. Často se tu klade u adjektiv nesprávný instrumentál doplňkový místo nominativu, na př.: není jen rozhodujícím vyzbrojování vlastní (11, m. není rozhodující jen ...); přemýšlení o tom, jakými budou cesty, které povedou z dnešního stavu, a jakými budou oběti, které budou tyto cesty rovnati (11, m. jaké); ovšem není tento vzestup značným (13, m. značný); tento vzestup nebyl nepřetržitým (18, m. nepřetržitý); velmi významným je soubor ujednání (22, m. významný), a pod. Neobratná je vazba dvojího instrumentálu na str. 45: jest to (pokles provisí) dáno úpravou režijní náhrady vládním nařízením (m. způsobilo to vládní nařízení, kterým se upravuje režijní náhrada, a pod.). Nesprávně

se někdy klade v doplňku neurčitý tvar příd. jména, na př.: od jeho zdaru je odvisla existence všech, jimž . . . (15, m. na jeho zdaru je závislá); nebyly úkoly finanční správy státní snadny (18, m. snadné); nebylo by správno budovati na tomto dobovém zlepšení (20, m. správné); jest příznačno, že (20, m. příznačné); jest potěšitelno, že . . . (17, pod. 21, m. potěšitelné); jest zajímavo, že . . . (21, m. zajímavé); poukázky jsou podatelny u Národní banky československé (25, m. podatelné, anebo lépe: lze je podávati, podávají se) a j.

Nacházíme tu i nesprávné spojení spojek „proto, poněvadž" (m. proto, že), na př.: čeliti tomuto málo vítanému přílivu proto, poněvadž nemohl a ani nechtěl býti trvalým (13); na udržení svého průmyslu máme nejvyšší zájem proto, poněvadž bez tohoto předpokladu nepodaří se nám uživiti náš lid (20) atd. Nečesky se spojuje příslovce *daleko* se superlativem, na př. daleko největší zásoby zlata měly Spojené Státy(!) severoamerické (14, m. daleko větší než jiní a pod.), a stejně nesprávně se klade příčestí trpné m. podst. jména slovesného, na př. po provedeném výpusku této půjčky (44) m. po provedení emise anebo lépe: po emisi této půjčky. Také přídavných jmen utvořených od přechodníku přítomného užívá se tu nevhodně, na př.: Ve Francii a ostatních zemích loni měnu upravujících (12, m. a v ostatních zemích, které loni upravovaly měnu; o čase absolutně minulém nelze užíti takovéhoto příd. jména s příponou *-cí*). Nelze říci ani „stav průmyslů železo zpracujících" (29 a pod. jinde), neboť sloveso *zpracovati* je dokonavé, nýbrž „stav průmyslů železo zpracovávajících". Nečeské jsou i předložky pomocí výhod (9, m. s pomocí výhod), ve srovnání s léty (!) předválečnými (11 a pod. často) m. proti letům, v důsledku krise (22 a často) m. vlivem krise, pro krisi a pod. Vytknouti třeba také spojení byť by ve větě: Také vývozní situace průmyslů maso zpracujících (!) v minulém roce podstatně se nezlepšila, byť by se i podařilo navázati některá nová spojení (35, m. třebaže se podařilo zjednati).

A ještě je třeba zmíniti se o pořádku slov v této publikaci. Jak nesprávně se tu kladou příklonná slova, zvláště zájmena *se* a *si*, o tom se čtenář přesvědčil mnohokrát už v citátech uvedených zde za jiných příležitostí. Ale autor té zprávy má i jiné zvláštnosti neshodující se s normálním usem. Tak na př. s oblibou klade přívlastek za jméno, i když k tomu není nejmenšího důvodu, na př.: v roce uplynulém, v roku loňském, v roku minulém (13, a všude tak), udržení rovnováhy měnové se západními zeměmi, vývoj cenový (16), z nutnosti in-

vestiční podniků státních (17), výdajová stránka gesce státní (17), ze vzestupů kursových (19), úprava poměrů průmyslových (20), obraz vývojový (t.) atd. U trpného tvaru sloves zná autor jen postavení *příčestí trpné + byl,* na př.: hospodářské děje ovládány byly událostmi a ději politickými (9, m. byly ovládány) ; v některých státech dosaženo bylo úrovně konjunkturních let (11) ; jak známo, provedena byla s platností od 1. ledna 1936 za současného snížení úřední sazby Národní banky československé s 3½% na 3% normativní úprava sazeb úrokových (16, m. byla s platností ... provedena normativní úprava...), a tak je tomu téměř napořád. Při tomto nedostatku citu pro náležitý pořádek slov není arci divu, že se tu nedbá ani pořádku důrazového, na př.: Jsou země, ve kterých rozhodujícím způsobem zasahovala snaha vyzbrojovací, jsou státy, ve kterých se tento fakt méně vlivně projevil (11) m. V některých státech zasahovala vyzbrojovací snaha (ale lépe: snaha po vyzbrojení) způsobem rozhodujícím, v jiných se projevila méně vlivně. — Jestliže již světovou válkou Evropa zchudla, pokračuje namnoze toto její zchudnutí nadále (11) m. Jestliže Evropa zchudla již světovou válkou, pokračuje..., ale lépe: Evropa zchudla již světovou válkou a chudne dál. Příkladů tohoto druhu bychom mohli uvésti zas celé stránky. Někde odporuje pořádek slov smyslu toho, co se říká, na př.: Nesluší zapomínati, že není jen rozhodujícím vyzbrojování vlastní, nýbrž že padá ve velké míře také na váhu vyzbrojovací činnost pro jiné státy (11) m. že není rozhodující jen vyzbrojování vlastní, že padá na váhu také vyzbrojovací činnost atd. — Devisová posice Národní banky československé do jisté míry také byla usnadňována hlavně ve styku s našimi nejbližšími sousedy stoupajícími kompensačními obchody (17) m. Devisová posice Národní banky československé byla do jisté míry usnadňována také stoupajícími kompensačními obchody, hlavně ve styku s našimi nejbližšími sousedy. — Rozpočet státní na rok 1937 stanoví výdaje Kč 8.455,000.000.—, příjmy pak Kč 8.456,000.000.—, což vzhledem k skutečně dosaženým výsledkům roku 1936 by odpovídalo situaci (17) m. Státní rozpočet na rok 1937..., a to by soudíc podle výsledků skutečně dosažených r. 1936 bylo ve shodě s nynější situací, atd. A zas bychom mohli citovat ještě mnoho a mnoho takovýchto dokladů, že autor má málo smyslu pro náležitý pořádek slov.

Svůj přehled bychom měli zakončiti ještě několika příklady autorovy naprosté bezradnosti v české interpunkci, neboť také psaní rozdělovacích znamének se tu řídí patrně zásadami zcela

zvláštními, odlišnými od běžného usu, jak ostatně čtenář už poznal z vět citovaných dříve. Ale náš referát se i bez toho příliš rozrostl, ačkoli jsme ani zdaleka nevyčerpali všech jazykových a slohových nedostatků, které jsou na 38 stránkách této publikace nahromaděny; k tomu by bylo patrně zapotřebí spisu většího, než je ta zpráva sama. Doufám, že příklady, které tu byly uvedeny, je víc než dostatečně dokázáno to, co bylo řečeno hned na počátku: že výroční zpráva v tak nezvykle chatrné podobě jazykové nemůže být žádnému ústavu ke cti. Proto by také představenstvu Živnostenské banky náleželo pojmouti do svých povinností i starost, aby se texty jím podepsané a vydávané na veřejnost nemusily stavět na pranýř pro nemožně nízkou úroveň jejich jazyka. Za svou zprávu za rok 1936 dostalo představenstvo od valného shromáždění ovšem už potřebné absolutorium; za jazykovou stránku této zprávy by mu však nikdo absolutorium dáti nemohl. *Karel Říha.*

Ještě o slovech vrátyč, vratič.

K článku M. B. Volfa, který byl otištěn v NŘ. XXI, 1937, 212 n., poslal nám jeden z našich čtenářů několik poznámek a doplňků. Vytýká nejprve, že latinské slovo *tanacetum* nemůže pocházeti od Paracelsa, jak podle výkladu Leonharda Turneyssera (z poč. 17. stol.) uvádí Volf; jeť toto slovo doloženo daleko dříve. Dále ukazuje, že se Volf v svém článku dopustil některých omylů proto, že pracoval s materiálem neúplným a že ho neužíval dost kriticky. Tak na př. nejstarší doklad tvaru *wraticz* je z 1. pol. XIV. stol. (v. ČČM. 1877, 391: „anatasya wraticz"), jak ukázal Flajšhans v svém vydání Klareta. Rukopisy, v kterých V. našel doklad slova *wraticz,* nepocházejí z okruhu Klaretova, nýbrž patří vesměs mezi rostlináře. Citát z rkp. II F 2 (rukopis ten je znám pode jménem rkp. Vodňanský) má již Jungmannův slovník a Flajšhans v Klaretovi s. v. uvedl ještě další doklad slova ‚Athanasia vratič' z mus. rkp. II H 1. K Volfovu dokladu z rkp. XI E 2 (v. LF. 1898, 198) lze dodati další tři doklady slova „athanasia wraticz" z rkp. XI C 2 (u Gebaura Lék. B.), vydaného Č. Zíbrtem v LF. 1893, 393 n. Tvar *wratycz,* který se podle V. vyskytuje v rkp. strahovském, otištěném Flajšhansem v ČČM. 1917, je omyl vzniklý neporozuměním polské paralele „wrotycz R" (t. j. z Rostafińského). Z rukopisů, kterých V. neužil, třeba uvésti ještě Rostl. F. 31, Rostl. D 63a, 89b, Lék. B 238b a j. další, které už uvedl Flajšhans v Klaretovi s. v. Tvar *wratycz* je doložen v Rostl. F 11 („wratycz tanacetum"), v brněnském rkp., jejž vydal Černý ve Věst. Ak. 1900, 247 („wratycz atanasia"), v Rostl. C 108a („acconasia wratycz"); je tedy tento tvar doložen hojněji, než se domnívá V. Třeba též připomenout, že býval ještě tvar *vratec,* zaznamenaný podle rkp. Lék. B

už u Jungmanna, a že slovo „wraticz" mívalo rozmanité významy. Klaret jím překládá „barba Jovis", neboť pro překlad jména „athanasia" vzal slovo *neduž*; protože to slovo uvádí mezi názvy drog a čerpal je z lékařů Konstantina, Hippokrata a Galena, nemohl již hesla „athanasia" užít mezi bylinami. V Lék. B 238a čteme slovo *wraticz* pro „lingua Jovis", v Rostl. B 136b 2 pro „matricaria maior", atd. Nelze přijmouti Volfův návrh, aby se psalo *vratič* místo *vrátyč,* a to proto, že tvar s *y* má už velmi staré doklady v češtině, že má i paralely slovanské a ovšem také doklady v dnešních našich nářečích (v. na př. slovník Kottův, Bartošův, Kálalův; kmenoslovný výklad podal Łoś, Gram. polska II, 67, o skloňování slova *vrátyč* v češt. vykládá Gebauer v Hist. ml. III, 1, 122).

K těmto poznámkám sami na konec dodáváme, že NŘ. ani po výkladu Volfově nepokládá tvar *vratič* za správnější než tvar *vrátyč.* I bez zřetele k historii tohoto slova platí dosud beze změny předpis Pravidel čes. pravopisu, že je třeba psáti *vrátyč,* a dokud tento předpis nebude změněn, nepřijme ani NŘ. jiného způsobu psaní.

DROBNOSTI.

JEDNORÁZOVÝ. Pan řed. pojišťovny *Star* K. Málek píše: »V pojistné terminologii máme nesnáz se slovem *jednorázový* ve spojeních j. *jednorázová prémie* a pod. Němci říkají „einmalige Prämie". V češtině existují pro tento význam nejroztodivnější výrazy. Tak velký vlastenecký ústav užívá slova „úhrnkový" (úhrnková prémie), ale nevidím pro ně nikde náležitého odůvodnění; nejčastěji se slovo „jednorázový" obchází opisem „prémie jednou pro vždy", zákon z r. 1934 pak užívá — podle mého názoru nesprávně — termínu „jediná prémie". Je totiž rozdíl na př. mezi německým „einzige Prämie" a „einmalige Prämie", a tento jemný významový rozdíl český text zákona o smlouvě pojistné přechází. Na dotaz, proč zákon nepřijal výraz „jednorázová prémie", jsem dostal odpověď, že je prý slovo *jednorázový* germanismus. Toto mínění nepovažuji za správné. Sestavuji nyní nové podmínky pro státní pojišťovnu *Star* a stále narážím na tuto nesnáz;proto bych Vám byl velice povděčen, kdybyste věnovali tomuto slovu pozornost v NŘ. a vyjádřili se, lze-li ho užívati bez obavy, že je to germanismus.« — O složeném příd. jméně *jednorázový* napsal Josef Zubatý v NŘ. V, 1921, 42 n.: »V našem úředním slohu se překládá něm. einmalig dnes slovem *jednorázový,* mluví se o „jednorázových" platech, podporách atp., t. j. o takových, které se vyplatí jen jednou, neopakují se. Škoda, že ono staré příd. jm. (domýšlíme-li se ho správně) tak dávno zaniklo; mohli jsme míti „jednoucí" podpory, jako máme domácí chléb. Uznáváme rádi, že by „jednoucí podpora" zněla divně, ne-li divoce, nějak jako div divoucí; ale „jednorázový" není také nejkrásnější slovo.« Z této poznámky Zubatého, pronesené, jak je vidět,

jen mimochodem, vyplynula patrně další zmínka NŘ. o tomto slově, a to hned v témž ročníku na str. 124. Praví se tam: »Jednorázová podpora (einmalige Unterstützung) je výtvor úřední češtiny, která se zpravidla vynasnažovala najíti za slovo německé odpovídající slovo české, ač je na bíle dni, že tlumočiti cizojazyčný text co slovo to slovo nebývá vždycky možné a že snaha ta zavádí jednak k nesprávnostem, jednak k umělému tvoření nových slov, tedy k násilnostem na jazyku. Nejsme nijak nadšeni slovem *jednorázový*, už proto, že se zakládá na výraze sice slovenském, ale nečeském jeden raz = einmal; utěšujeme se však nadějí, že tyto jednorázové přídavky, které se dnes ostatně vyplácejí na dvanáct rázů, časem zmizejí a s nimi i toto „válečné" slovo.« Tato naděje se splnila jen na polovic: přídavky zmizely, ale slovo zůstalo. Příruční slovník jaz. českého má vedle spojení „jednorázový přídavek" ještě také z technického názvosloví výraz „jednorázové razidlo" (prostřihující celý profil na jeden ráz, najednou) a spojení „jednorázové (ploché) mletí" (zrno se drtí přímo a z rozemleté směsi se hned vysívá mouka); a k tomu přistupuje tedy podle zprávy pana řed. Málka ještě výraz „jednorázová prémie" z pojistné terminologie. Z toho rozvětvení do několika rozdílných oborů je vidět, že slovo *jednorázový* je potřebné a že svému účelu dobře vyhovuje, ať už je původu nečeského, či nikoliv. Ostatně ten nečeský původ není ani tak jistý; pravda je sice, že výraz *jeden raz* není český, ale není třeba hledati v něm jediný možný základ příd. jména *jednorázový*. I česky se říká „udělat něco *na jeden ráz*" (na př. vypít sklenici na jeden ráz, useknout něco na jeden ráz a pod.) a po té stránce je poučné, že i PS. ve výkladu významu u tohoto hesla užil opisu „na jeden ráz". Říká se také *jedním rázem* (na př. vezmu to jedním rázem, t. j. najednou; zbavím se toho jedním rázem atd.). A z takových spojení mohlo vzniknout — třebas na cizí popud — příd. jméno *jednorázový* tím nezávadným způsobem; kterým vznikla příd. jména jako jednocihlový, jednohlavňový, jednokomorový, jednooknový, jednopalcový, jednopatrový, jednopólový, jednořádkový, jednosedadlový, jednostupňový, jednoválcový, jednovrcholový a mnoho jiných slov podobných. I když to tedy není „slovo nejkrásnější", jak řekl Zubatý, není třeba se mu vyhýbat snad proto, že je to germanismus; není utvořeno způsobem v češtině nezvyklým.

OLOVRANT (dr. V. J.). O původu slovenského slova *olovrant* podrobně vykládal Fr. Ryšánek v jubilejním sborníku „Naše řeč univ. prof. dr. Emilu Smetánkovi k šedesátým narozeninám" (NŘ. XIX, 1935, 289 n.). Ryšánek našel pramen tohoto slova v provinciálním středoněmeckém výraze Halberabend, jímž Němci v záp. Čechách označují svačinu. Z dialektického znění *holwrabnd* vzniklo podle Ryšánkova výkladu slovenské slovo *olovrant* a varianty *holevrant, olevrant, ovrant* a pod., stejně jako z německého dialektického znění *halwrabnd* vzniklo přes tvar *hawrant* slovenské slovo *havránka* s týmž významem.

Odpovědný redaktor prof. dr. Jiří Haller. — Tiskly Graf. závody, Pour a spol. v Praze I., Bílkova 17.